

МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ДЛЯ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ СПАДЩИНИ

Присвячено відповідям на два запитання: що не так з перекладом культурології англійською мовою як культурних досліджень? І яким чином дискурс культурології може бути корисний в процесі декомунізації? Досліджено проблему конкретних культурних форм адаптації і використання термінології культурології. Мета цього тексту – показати концептуальні відмінності культурології від культурних досліджень, а також описати можливості дискурсу культурології для роботи з переосмислення радянського спадку. Культурологія з'явилася в західній академічній традиції, але великого поширення набула на пострадянському просторі. Пострадянська ситуація може вивчатися в межах постколоніального дискурсу. Дискурс культурології сприяє створенню певного бачення соціальної реальності. З одного боку, культурна ідентичність розглядається як нормативна вимога для задоволення певних соціокультурних потреб, реалізації історичних ідеалів, перевірених століттями. Але, з іншого боку, культурна ідентичність трактується як нескінченний процес соціального формування і пошуку відповідей на нові запитання і соціальні виклики. Перший підхід більш характерний для культурології, а другий – для культурних досліджень.

Ключові слова: культурологія, декомунізація, переосмислення, культурні дослідження.

Якщо ви залишаєтесь на території колишнього Радянського Союзу, ви можете не помітити проблеми навколо дискурсивного статусу культурології. Проблема не тільки у неможливості точного перекладу терміна "культурологія" іншими мовами, а й у тому, що дискурс культурології сприяє створенню певного бачення світу. Спробуємо розглянути цей процес на прикладі підходу культурології до проблеми ідентичності у зв'язку з декомунізацією. Британські культурні дослідження (Cultural studies) з їхнім міждисциплінарним підходом, постколоніальною травмою та вивченням опосередкованої масової культури ХХ ст. проблематично використовувати як англомовний аналог культурології.

Постановка проблеми. Практика декомунізації полягає у переосмисленні спадщини Радянського Союзу на всіх можливих рівнях культури. Окреме місце тут посідає пакет законів, який був прийнятий в 2015 році. Передусім важливим є закон "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки". Цей юридичний документ зі зрозумілих причин не зачіпає питання естетики.

Естетика виступає складовою способу життя. На тлі серйозних ціннісних розбіжностей щодо радянського минулого критичне ставлення до радянської естетики не здається несподіваним. Переосмислення радянського минулого слід починати не з політичних чи економічних аспектів, а з естетичних та культурних питань. Було б перебільшенням думати про солідний і монолітний радянський естетичний проект. Можливо, що естетичний вимір радянської спадщини може бути досить продуктивним. Г. Маркузе у своїй книзі "Естетичний вимір. До критики марксистської естетики" глузуливо показує обмеженість соціалістичного проекту, підкреслюючи, що "соціалізм не звільняє і не може звільнити Ероса від Танатоса" [10, с. 72]. Тільки "мистецтво представляє кінцеву мету всіх революцій: свободу і людське щастя" [10, с. 69]. Якщо реальність залежить від спогадів, які не є незмінними, то існує небезпека маніпуляцій та зловживань: "Утопія у великому мистецтві – це не завжди просто заперечення принципу реальності, а її трансцендентне збереження, в якому минуле і сьогодення кидають свої тіні. Справжня утопія ґрунтується на спогадах" [10, с. 73]. Але зв'язок між спогадами, утопіями та естетичною формою створює неймовірно можливість для роботи з суспільством та культурою, що досить активно використовується сьогодні. Тому переосмислення радянської спадщини має

здійснюватися не через амнезію, а через створення керованої політики пам'яті.

Але заперечення та ігнорування радянського естетичного канону не вирішує проблеми переосмислення радянської спадщини. Б. Гройс приходять до радикального висновку, що для подолання спадщини радянської естетики її необхідно освоїти, і тільки тоді можна буде рухатися далі: "Неможливо було позбутися Сталіна, не повторивши його, принаймні естетично" [1, с. 159]. В результаті реалізації радикального радянського естетичного проекту виникла нова спільнота – радянський народ: "Якщо в результаті такої роботи вдалося створити штучну підсвідомість, штучний контекст, нові і поки що небачені машини бажання, такі як "радянські люди", то раптом виявляється, що ці машини здатні жити і породжують такі тексти, які нічим не відрізняються від природних. Таким чином, відмінність між природним і штучним стає неактуальною. Ці дивні істоти зі штучною підсвідомістю, але з природною свідомістю..." [1, с. 161].

Мета статті – показати значущість включення культурологічного підходу до осмислення радянського минулого. Не просто заперечення і забуття, а своєрідної роботи над помилками, щоб виключити можливість рецидиву в майбутньому.

Аналіз досліджень і публікацій. Німецька Kulturwissenschaft у певному сенсі ближча до культурології, але і тут є деякі відмінні риси. Ю. Шеррер у своїй книзі "Культурологія: Росія в пошуках цивілізаційної ідентичності" [12] досліджує феномен популярності культурології в соціально-гуманітарному дискурсі пострадянського простору. Вона вважає, що популярність культурології після розпаду Радянського Союзу можна пояснити вакуумом, створеним в ідеологічному просторі, який вчасно заповнився. І в цьому сенсі культурологія претендує на статус нової дискурсивної практики, яка нібито може пояснити все.

До речі, від самого початку вживання Л. Уайтом терміна "культурологія" стосовно "науки про культуру" [13] неможливо не помітити певних зв'язків із культурною антропологією. Якщо культурні практики нерозривно пов'язані з використанням символів, то символ можна визначити "як річ, значення якої визначається тими, хто її використовує" [6, с. 595–596]. Питання, "скільки людей створює культуру" [7, с. 117–119], є досить риторичним і не має чіткої відповіді (зрозуміло, що більше однієї особи).

Крім Л. Уайта, існує певний потік текстів, які схвалюють існування культурології в її нинішньому вигляді. Але нас цікавить не проблема неможливості перекладу

терміну "культурологія" іншими мовами, а концептуально відмінність щодо питання культурної ідентичності в рамках дискурсу культурології та дискурсу культурних досліджень. Щоб побачити ці відмінності та труднощі перекладу, спочатку необхідно зрозуміти, як сприймають культурологію за межами колишнього СРСР і що робити, якщо підходи до вивчення культури не вписуються у парадигму культурних досліджень [11].

Виклад основного матеріалу дослідження. З одного боку, ми маємо оптимістичний погляд на поточну ситуацію: "У країнах, що зазнають глибокої системної трансформації, прикладне використання суспільних наук набуває все більшого поширення. Це зумовлено зростанням попиту на культурологів у різних галузях соціокультурного життя" [2, с. 18]. Глибока системна трансформація, ймовірно, є розпадом СРСР.

З іншого боку, є більш песимістичні настрої: "Особливо драматичною є ця проблема для вітчизняної науки про культуру, яка за останні десятиліття ще не розробила інструментів для визначення багатьох концепцій дослідження, тоді як нові культурні явища терміново потребують лінгвістичного визначення" [8]. У вітчизняній науці є посилання на російську науку. Справжня ситуація, треба думати, знаходиться десь посередині між цими полюсами: все добре – з одного боку, і неможливо висловити те, що відбувається, оскільки немає символів та відповідних знакових систем – з іншого.

Принципово важливо зрозуміти зовнішній погляд на розвиток культурології в країнах колишнього СРСР, і насамперед у Білорусі чи Україні. Але що дивує та насторожує іноземних дослідників, коли вони стикаються віч-на-віч із культурологією?

Відповідь на це запитання ми знайшли у статті М. Ларуель "Дисципліна культурології" [9]. Вона аналізувала підручники та посібники з культурології російською мовою, які були видані в Білорусі, Казахстані та Російській Федерації у 90-х роках ХХ ст. і на початку ХХІ ст. Її цікавили не лише самі підручники (як організований матеріал, структура, питання для контролю знань тощо), а й те, як усі ці десятки книг, які побачили світ майже одночасно, формують загальний дискурс культурології. Проблеми існування культури розглядаються на глобальному рівні, з точки зору взаємодії культури Заходу та Сходу. Ці бінарні опозиції не обмежуються "географічними" концепціями, також використовується зіставлення архаїзму та цивілізації, національного менталітету та постмодернізму. І десь між ними є якийсь загадковий й особливе місце Росії. На думку М. Ларуель, "культурологія часто має вигляд сукупності постулатів, які не претендують на формування дискурсу і керуються тим, що існує певний неопублікований консенсус щодо речей" [9, с. 29]. Культурологія не прагне переосмислити і наявні ознаки (у широкому сенсі) для створення свого власного специфічного дискурсу. Натомість вона активно використовує здобутки інших дискурсів без додаткових контекстуальних пояснень, як "усім відомо".

Культурологія дуже активно цікавиться ідеєю нації, коли "культура, релігія та наука є перш за все національними і їх слід вивчати з цієї точки зору" [9, с. 29]. Але виникає питання, чи може культурологія бути таким нейтральним підходом, за допомогою якого можна вивчати будь-яку культуру в будь-якому суспільстві? Чи культурологія у цій формі претендує на статус метанауки, який до цього часу мала виключно філософія?

З точки зору М. Ларуель, культурологія – це далеко не нейтральна дисципліна, а надто – метанаука. Радше це можна розглядати як механізм інституціоналізації дискусії про "російську ідею", яка діє у двох напрямках: як викладена дисципліна, з одного боку, і як продовження традиції, призупиненої в радянські часи, з іншого.

Цей процес не припиняє об'єднання найрізноманітніших ідей в єдину дисципліну, але вважає себе невід'ємною частиною цього дискурсу і пропонує студентам побачити продовження цієї порушеної традиції в пострадянській Росії" [9, с. 31]. Слід нагадати, що до такого висновку вона дійшла, вивчивши не лише російські, а й білоруські та казахські підручники з культурології.

Тут принципово важливо, що, на відміну від культурних досліджень, культурологія не прагне вивчати події новітньої історії, а намагається знайти узаконення своєї діяльності у далекому минулому. І це одна з принципових відмінностей від Cultural studies: знаходження законності в минулому та ігнорування проблем сучасної культури. Радянське не вивчається, не розглядається і не підлягає переосмисленню. Основною методологічною базою є тексти ХІХ та початку ХХ ст. Але тут виникає закономірне питання: що дисципліна може пояснити в суспільстві початку ХХІ ст., якщо вона використовує категоріальний апарат ХІХ століття? Очевидно, що епістолярний жанр ХІХ ст. виключав використання смайликів і був частиною зовсім іншого дискурсу.

Формально підкреслюється аполітичність культурології, оскільки вона займається вивченням "об'єктивних" процесів у суспільстві. Однак, на думку М. Ларуель, культурологія "намагається легітимізувати свої політичні та філософські припущення під виглядом визнаного інституційного дискурсу" [9, с. 33]. Вона дійшла таких висновків задовго до того, як "русская идея" (або "русский мир") отримала сьогоднішні відтінки і перестала здаватися абстрактною і нейтральною. "Культурологія продовжує заспокоювати інтелектуальне середовище об'являючи: вона представляє себе як науково обґрунтований підхід, що походить з коренів російської класики ХІХ ст., підтримується західними авторами і пропонує спрощене прочитання світу та Росії. Уперта аргументація нібито історичної незмінності національної релігії та менталітету дозволяє людям уникати питань про радянську владу, політичні та соціальні розриви в історії Росії ХХ ст. <...> в СРСР і змінити не лише зміст, але й ємність дискурсу про себе та про світ" [9, с. 34]. Звісно, можна не погодитися з висновками М. Ларуель, але більш конструктивно було б працювати над створенням власного дискурсу про радянське минуле. Й іноді вдається знайти цікаві підходи для розуміння особливостей аналізу культурного дискурсу [5]. Також переосмислення радянського минулого може привести до питання про культурну ідентичність.

Що таке культурна ідентичність: набір цінностей чи тривалий процес? Її можна пояснити як становлення та суспільний процес, а можна – як щось, що дається з народженням. Британська школа культурних досліджень розглядає питання ідентичності як процес суспільного становлення, а для пострадянської культурології це скоріше питання повернення до коріння та збереження традицій.

У цьому можна побачити перспективи використання культурної ідентичності, адже це шанс вийти за межі усталеного зразка – національної ідентичності та пошуку національної ідеї [4]. Ідеться не лише про етнічну приналежність чи історичну спадщину, а й про переосмислення артефактів у сучасному контексті замість просто задалегідь визначеного схвалення, "тому що так необхідно". Сьогодні нормою є розуміння унікальності культурної спадщини та можливості формалізації культурології. "Настільки ж унікальні культурологічні концепції, які демонструють різне бачення культури в різні культурно-історичні епохи, різні національні культури та цивілізації, очима різних особистостей, по-своєму виражають свою епоху, свою культуру та свою самобутність як суб'єкта цієї культури" [3].

Ситуація може змінитися більш прагматично, якщо культурологія спробує реструктуризувати свій дискурс відповідно до дискурсивного підходу дослідження культури. І тема культурної ідентичності може бути одним з перших питань, які слід переосмислити без категорійного апарату російської філософії XIX ст.

Висновок. Культурні дослідження можуть бути плідним полем досліджень, які здатні допомогти уникнути заздалегідь визначеного розуміння культури. Наприклад, для культурології ідентичність значною мірою є пошуком втраченого ідеалу з минулого. З цим пов'язано збереження традицій та культурно-історичної спадщини. Для культурних досліджень ідентичність (перш за все культурна ідентичність) – це процес становлення, створення сенсу та певної символічної реальності сьогодення. Не зосередження на цінностях та досягненнях минулого, а проєкція на майбутнє як конструювання нової ідентичності.

Синтез культурології з культурними дослідженнями, спочатку на рівні дискурсу, може допомогти подолати евристичну кризу, або неможливість пояснити те, що відбувається з суспільством і культурою в країнах колишнього СРСР на початку XXI століття. Він здатний якщо не пояснити, то запропонувати детальну відповідь і версію пояснення того, що відбувається в культурі. Свого часу культурні дослідження були пов'язані з постколоніальними дослідженнями саме з цієї причини. Таким чином, ефективна дерадянізація можлива лише з опрацюванням радянського культурного досвіду. Що ж, Дніпропетровськ став просто Дніпром, але п'ятиповерхові хрущовки залишилися радянськими. Переосмислення радянської культури може початися з відчуття естетичної невідповідності їй. Це не політичний, не економічний чи будь-який інший фактор, а просто естетичне питання. Інтерпретація сучасної культури повсякденного життя стикається з проявами радянських культурних канонів. Конфлікт з радянським естетичним каноном проявляється у розумінні краси або того, що має право називатися прекрасним, і обмежується цим. Але питання набагато глибше. Якщо в результаті радикального радянського естетичного проєкту виникла нова спільнота – радянські люди, це не стосується лише ідеї краси. Радянські естетичні форми прагнуть зберегти місце в просторі міст, але залишаються неясними. Зв'язок між спогадами, утопіями та естетичною формою відкриває широкі можливості для роботи з суспільством та культурою. Спогади, утопії та естетичні форми – це плідна тріада для роботи творчих індустрій з радянським естетичним каноном, коли трансформується не об'єкт, а ставлення суб'єкта до нього.

Найяскравіший приклад тут – оране скло, той самий радянський знаковий посуд, без якого неможливо уявити ідальню або содовий автомат. Але зараз фасетні келихи, виготовлені на цьому ж заводі в Росії, присутні на полицях магазинів IKEA і сприймаються не як зразок радянської естетики, а як прояви сучасного скандинавського дизайну. Це може бути алгоритмом роботи з радянською спадщиною. Саме сфера творчих індустрій сьогодні намагається приєднатися до переосмислення Радянського Союзу під виглядом реорганізації та у сфері візуального представлення. Але це не тільки зміна логотипів та скорочення назв, а й спроба переосмислити роль та функцію естетичних форм у суспільстві. На основі дій окремих людей формується нова культура, систематичність таких дій свідчить про появу нової практики.

Ступінь критичного ставлення до радянського естетичного канону серед представників творчих інду-

стрій іноді настільки високий, що можна говорити про естетичне повстання, яке розуміється як бажання окремих людей відмовитися від поширених соціокультурних практик або замінити їх на принципово нові. Ці естетичні дії є соціальними, навіть якщо вони виконуються без необхідного рівня рефлексії. Також переосмислення має торкнутися і питання змісту культурології як академічної дисципліни, щоб не повторювати штампи цивілізаційного підходу з особливим місцем і шляхом Росії, а приділити належну увагу власне культурі і її місцю у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ

1. Гройс Б. *Gesamtkunstwerk* Сталин / Б. Гройс. – М.: Ad Marginem, 2013. – 168 с.
2. Грыгаровіч Я. Д., Смолік А. І. *Прыкладная культуралогія* / Я. Д. Грыгаровіч, А. І. Смолік. – Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2005. – 228 с.
3. Кондаков И. В. Российская культурология как феномен отечественной культуры [Электронный ресурс] // *Культурологический журнал*. – 2011. – №6 (4). – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossijskaya-kulturologiya-kak-fenomen-otchestvennoy-kultury/viewer>
4. Лыч Л. *Беларуская нацыянальная ідэя: тэарэтычны і практычны аспекты* / Л. Лыч. – Мінск: [б. в.], 2010. 447 с.
5. Переверзев Е. В. Современный культурологический анализ дискурса / Е. В. Переверзев // *Современный дискурс-анализ*. – 2009. – № 1 (1). – С. 65–74.
6. Уайт Л. А. *Избранное: Эволюция культуры* / Л. А. Уайт. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2004. – 1064 с.
7. Уайт Л. А. Понятие культуры / Л. А. Уайт // *Вопросы социальной теории*. – 2009. – № 1 (3). – С. 95–124.
8. Шапинская Е. Н. *Культурология после постмодернизма* [Электронный ресурс]. / Е. Н. Шапинская // *Культурологический журнал*. – 2010. – № 1 (1). – Режим доступа: http://cr-journal.ru/files/file/01_2011_11_59_31_1295513971.pdf
9. Laruelle M. *The Discipline of Culturology: A New 'Ready-Made Thought' for Russia* / M. Laruelle // *Diogenes*. – 2004. – № 4 (51). – С. 21–36.
10. Marcuse H. *The aesthetic dimension: Toward a critique of Marxist aesthetics* / H. Marcuse. – Boston: Beacon Press, 1978. – 88 с.
11. Ousmanova A. *Crossing Borders, Shifting Paradigms: The Perspectives of American Studies / Cultural Studies in Eastern Europe* / A. Ousmanova // *American Studies International*. – 2003. – № 1–2 (XLI). – С. 64–81.
12. Scherrer J. *Kulturologie: Russland auf der Suche nach einer zivilisatorischen Identität* / J. Scherrer. – Göttingen: Wallstein, 2003. – 188 с.
13. White L. A. *The Science of Culture: A Study of Man and Civilization* / L. A. White. – New Providence, N.J.: Grove Press, 1949. – 460 с.

REFERENCES

1. Groys, B. (2013). *Gesamtkunstwerk Stalin*. Moscow, Ad Marginem. (In Russian).
2. Grygarovich, Ja. D., Smolik, A. I. (2005). *Prykladnaja kul'turalogija [Applied Culturalology]*. Minsk, Adukacyja i vyhavanne.
3. Kondakov, I. V. (2011). *Rossijskaja kul'turologija kak fenomen otchestvennoj kul'tury* [Russian cultural studies as a phenomenon of Russian culture]. *Kul'turologičeskij žurnal*. № 6 (4). Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/rossijskaya-kulturologiya-kak-fenomen-otchestvennoy-kultury/viewer>
4. Lych, L. (2010). *Belaruskaja nacyanal'naja idėja: tjearetjyčnyj i praktyčnyj aspekty* [Belarusian national idea: theoretical and practical aspects]. Minsk.
5. Pereverzev, E. V. (2009). *Sovremennyj kul'turologičeskij analiz diskursa* [Contemporary cultural analysis of discourse]. *Sovremennyj diskurs-analiz*. № 1 (1), 65–74.
6. White, L. A. (2004). *Izbrannoe: Jevolucija kul'tury [Featured: The Evolution of Culture]*. Moscow, Rossijskaja političeskaja jenciklopedija.
7. White, L. A. (2009). *The Concept of Culture*. *Voprosy social'noj teorii*. № 1 (3), 95–124. (In Russian).
8. Shapinskaja, E. N. (2010). *Kul'turologija posle postmodernizma* [Cultural studies after postmodernism]. *Kul'turologičeskij žurnal*. № 1 (1). Retrieved from http://cr-journal.ru/files/file/01_2011_11_59_31_1295513971.pdf
9. Laruelle, M. (2004). *The Discipline of Culturology: A New 'Ready-Made Thought' for Russia*. *Diogenes*. № 4 (51), 21–36.
10. Marcuse, H. (1978). *The aesthetic dimension: Toward a critique of Marxist aesthetics*. Boston: Beacon Press.
11. Ousmanova, A. (2003). *Crossing Borders, Shifting Paradigms: The Perspectives of American Studies*. In *Cultural Studies in Eastern Europe*. *American Studies International*. № 1–2 (XLI), 64–81.
12. Scherrer, J. (2003). *Kulturologie: Russland auf der Suche nach einer zivilisatorischen Identität*. Göttingen: Wallstein.
13. White, L. A. (1949). *The Science of Culture: A Study of Man and Civilization*. New Providence, N.J., Grove Press.

A. D. Krivolap, PhD of Philosophy in Culture Studies,
Belarusian State University of Culture and Arts,
17, Rabkorovskaya Street, Minsk, 220007, Belarus

POSSIBILITIES AND LIMITATIONS OF CULTURAL STUDIES FOR RETHINKING THE SOVIET HERITAGE

The article is devoted to the answer to the question how that became possible when culturology was translated into English as Culture studies? There is no danger of losing something in translation, there is a huge conceptual mistake. The work is devoted to the problem of specific cultural forms of adaptation and using terms of culturology. There is a deep and large challenge for social and cultural discourse reflex and explain the difference between culturology and culture studies. The purpose of this text is to describe this academic discourse of culturology and to understand the conditions for the possibility of its existence and underline some differences from culture studies. Culturology was proposed in the western academic tradition but broadly adopted and welcomed in post-Soviet space.

Culturology can be understood as a broad social and cultural phenomenon that brings deep consequences to society in transition. The post-Soviet reality can be studied in the frame of postcolonial discourse and culturology will have a chance for new-born again to solve new social challenges. Against the background of serious values about the Soviet past, the critical attitude to Soviet aesthetics does not seem unexpected. Rethinking the Soviet past should begin not with political or economic aspects, but with aesthetic and cultural issues. The discourse of culturology contributes to the creation of a certain vision of the social and physical realities. We will try to consider this process by the example of the approach of culturology to the problem of identity. It is interesting that different visions, what cultural identity is, exist simultaneously. On the one hand, cultural identity is considered as a normative requirement to meet certain socio-cultural requirements, historical ideals that have been tested for centuries and strive for their revival. But, on the other hand, cultural identity is interpreted as an endless process of social formation and the search for answers to new questions and social challenges. The first approach is more typical for culturology, and the second – for culture studies.

Key words: culturology, decommunization, rethinking, culture studies.

А. Д. Криволап, канд. культурології
Белорусский государственный университет культуры и искусств,
ул. Рабкоровская, 17, г. Минск, 220007, Беларусь

ВОЗМОЖНОСТИ И ОГРАНИЧЕНИЯ КУЛЬТУРОЛОГИИ ДЛЯ ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЯ СОВЕТСКОГО НАСЛЕДИЯ

Посвящено ответам на два вопроса: что не так с переводом культурологии на английский язык как культурных исследований? И каким образом дискурс культурологии может быть полезен в процессе десовиетизации? Рассмотрена проблема конкретных культурных форм адаптации и использования терминологии культурологии. Цель этого текста – показать концептуальные отличия культурологии от культурных исследований, а также описать возможности дискурса культурологии для работы по переосмыслению советского наследия. Культурология была предложена западной академической традицией, но широкое распространение получила на постсоветском пространстве. Постсоветская ситуация может изучаться в рамках постколониального дискурса. Дискурс культурологии способствует созданию определенного видения социальной реальности. С одной стороны, культурная идентичность рассматривается как нормативное требование для удовлетворения определенных социокультурных потребностей, реализации исторических идеалов, проверенных веками. Но, с другой стороны, культурная идентичность трактуется как бесконечный процесс социального формирования и поиска ответов на новые вопросы и социальные вызовы. Первый подход более характерен для культурологии, а второй – для культурных исследований.

Ключевые слова: культурология, декоммунизация, переосмысление, культурные исследования.

УДК 130.31:130.2(045)

А. Ю. Морозов, д-р філос. наук, доц.
Київський національний торговельно-економічний університет,
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
a.morozov@knute.edu.ua

М. М. Рогожа, д-р філос. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
mrogozha@ukr.net

ТРАНСПЕРСОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ НІГІЛІЗМУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Приділено увагу питанню духовності як екзистенційної налаштованості людини на священну таємницю буття. Будучи трансцендентною, царина священного в акті епіфанії проявляється у різноманітних символічних формах особистісного досвіду. Стверджується, що духовністю par excellence виступає трансперсональний досвід, який сполучає особистість з таємницею священного як "незбагненого" не інтелектуально, а шляхом буттєвої співпричетності. У цьому інтуїтивному акті духовного натхнення людині відкривається невимовна істина речей по той бік "фактів" і "текстів". Трансперсональний досвід є конститутивним у процесі становлення людини, її олюднення. У ньому відбувається "трансценденція" індивідуального, що передбачає постійний рух самовдосконалення та самопоходання, "розширення свідомості". Це можна назвати духовною ініціацією шляхом поступового морального преображення особистості через символічну смерть і воскресіння, метою якого є реалізація буттєвої повноти її існування, досягнення стану щастя-блаженства. Наводяться історичні форми духовної ініціації, такі як античні містерії і християнське таїнство Єхаристії. Особливу увагу зосереджено на аналізі платонівського розуміння натхнення-шаленства. Зазначено, що в надрах сучасної секулярної культури, що є наслідком нігілістичної установки на "розчаклування світу" та морального релятивізму, неминуче зароджується ностальгія за священним.

Ключові слова: трансперсональний досвід, нігілізм, моральний релятивізм, істина буття, факти і речі, мовчання, натхнення, духовність, символ, містерії, ностальгія.

Постановка проблеми. Прагнення індивіда віднайти смисл власного існування, досягти духовно-ціннісної і буттєвої повноти (з-бути-ся і від-бути-ся) є споконвічним та універсальним. Ніщо не паралізує людську волю так сильно, як тривожне відчуття абсурдності, беззмістовності власного існування, знецінення світу (див. детальніше аналіз тривоги абсурду в класи-

чних роботах П. Тілліха "Мужність бути", Р. Мея "Про сенс тривоги" та В. Франкла "Людина в пошуках сенсу" [22; 10; 29]). У свою чергу, "воля до смислу" (В. Франкл) як вроджена людська інтенція та екзистенційна потреба у своїх граничних проявах тісно пов'язана із переживанням особою вищих безумовних цінностей добра, краси, щастя-блаженства. Останнє супроводжується